

SVĚTOVÉ EKONOMICKÉ VZTAHY A VĚDECKOTECHNICKÁ REVOLUCE

Miroslav Nikl

Vědeckotechnická revoluce ovlivňuje světové politické procesy jak bezprostředně, tak zprostředkovaně. Zatímco bezprostřední vliv vědeckotechnické revoluce se například projevuje v oblasti vojenství vytvářením nové strategické rovnováhy (v důsledku využití atomové energie pro vojenské účely), projevuje se zprostředkovaný vliv vědeckotechnické revoluce na procesy světové politiky především prostřednictvím vztahu ekonomiky a politiky. Vědeckotechnická revoluce ovlivňuje strukturu světových ekonomických vztahů a jejich prostřednictvím světovou ekonomickou politiku jako součást politiky vůbec.

Politika jakožto koncentrovaná ekonomika vyjadřující základní ekonomické zájmy má pochopitelně prvenství před ekonomikou. Politika není prostým odrazem nebo vyjádřením ekonomických vztahů, ale je koncentrovaným výrazem ekonomiky. Proto by byl nesprávný zjednodušený, „ekonomický“ přístup k analýze politiky. Jinými slovy, jde o relativní samostatnost politiky.¹⁾

Jestliže se tudíž dá obecně říci, že hnací síly relativní samostatnosti politiky pramení z celé šíře všech tří základních složek politiky, potom u světové politiky jsou tyto hnací síly relativní samostatnosti politiky násobeny dalšími momenty, vyplývajícími jak ze specifiky světové ekonomiky, tak ze specifiky světové politiky.

Všimněme si nyní podrobněji specifiky světových ekonomických vztahů a důsledků působení procesů vědeckotechnické revoluce na tyto vztahy.

Ekonomické vztahy světové ekonomiky, které mají na rozdíl od ekonomických vztahů regionálních svou vlastní specifiku, nazýváme v této studii světovými ekonomickými vztahy.²⁾³⁾

¹⁾ S určitým zjednodušením (které však vystihuje podstatu problému) se dá říci, že hnací síly relativní samostatnosti politiky pramení z celé šíře tří základních složek politiky. Oblast politiky má svoji hospodářskou část (hospodářská politika), vlastní politickou část (vlastní oblast politiky, která bývá mnohdy zaměňována s politikou vůbec) a ideologicko-kulturní část (politikou).

²⁾ Přitom je nutno si uvědomit, že pojem regionálního je velmi relativní. Jde o to, s čím daný proces (procesy) poměrujeme. Regionální ve smyslu oblastí, ve smyslu národního hospodářství, nebo regionální ve smyslu světové kapitalistické či socialistické soustavy. Jestliže jednou vystupuje národní hospodářství jako celek vůči svým regionálním částem, vystupuje podruhé jako regionální část vůči regionálním seskupením, která opět vystupují jako část vůči světovému hospodářství. V naší práci nám jde o analýzu vztahu světových a regionálních ekonomických vztahů ve smyslu vztahu části a celku v jejich vzájemném dialektickém pohybu.

Specifika, jinými slovy, relativně samostatný pohyb světových ekonomických vztahů je vytvářen jednak objektivními procesy, jako je například vliv vědeckotechnické revoluce na strukturu světových ekonomických vztahů, tedy procesy, které jsou typické svou „světovostí“, svým světovým, obecným měřítkem.

Relativně samostatný pohyb světových ekonomických vztahů je však vytvářen i takovými procesy, jako je konflikt cílů, střetnutí zájmů regionálních částí a článků světové ekonomiky. Výsledný proces, který se obvykle liší od původních záměrů a cílů zúčastněných regionálních článků světové ekonomiky, podporuje a napomáhá relativně samostatnému pohybu světových ekonomických vztahů.

Současně je nutno analyzovat, v čem je relativita samostatného pohybu světových ekonomických vztahů. Dialektický vztah světového a regionálního se projevuje v tom, že na jedné straně existuje jednota světových a regionálních ekonomických vztahů v tom smyslu, že světové se prosazuje i prostřednictvím regionálního, jak je to vidět na příkladě amerického dolaru, který je jakožto národní měna současně světovou rezervní měnou. Na druhé straně se však kromě jednoty projevuje i rozpor světového a regionálního, kdy samostatný relativně nezávislý pohyb světových ekonomických vztahů vytváří možnosti manévrování regionálních článků v tomto pohybu, přičemž může dojít k pokřivení ekonomických procesů ve srovnání s objektivní úlohou, kterou by měly plnit. Například mezinárodní ekonomické organizace nemají jiné prostředky kromě těch, které dostanou od regionálních článků světové ekonomiky, a nemají donucovací moc. Za této situace může dojít v důsledku tlaku regionů k pokřivení objektivní úlohy, kterou by mezinárodní hospodářské organizace měly hrát ve srovnání s tou, kterou nyní například mnohdy hrají.

V tomto dialektickém vývoji vztahů světového a regionálního se projevuje jak samostatnost pohybu světových ekonomických vztahů, tak relativita této samostatnosti.

Při zkoumání soudobých světových ekonomických vztahů však s analýzou vztahů světového a regionálního nevystačíme. Jde o problém, kdy se zájmy regionálního a světového rozcházejí a kdy se kryjí. Zde nastupuje problém vyjádření podstaty daných regionálních vztahů, jinými slovy problematika jejich kapitalistické či socialistické formy.

Vztah regionálního a světového vznikl historicky nejprve v kapitalistické podobě a později vznikla socialistická forma tohoto vztahu.

Nyní existuje vztah regionálního a světového v podobě kapitalistické formy regionálního a světového, socialistické formy regionálního a světového, dále existuje vztah světového v jeho kapitalistické a socialistické formě a vztah regionálního v jeho kapitalistické a socialistické formě.

S vývojem světové ekonomiky se tedy komplikují faktory ovlivňující nezávislý pohyb světových ekonomických vztahů. Z tohoto hlediska je vztah kapitalistické a socialistické formy regionálního a světového dalším z faktorů podmiňujících relativně nezávislý pohyb světových ekonomických vztahů.

Pohyb světových ekonomických vztahů, který je tudíž předurčen a musí plnit objektivní úkoly celosvětového charakteru, je komplikován proplétáním třídně regionálních ekonomických vztahů.

³⁾ K termínu „mezinárodní ekonomické vztahy“. Pojem „mezinárodní ekonomické vztahy“ může vyjadřovat i vztahy regionální, vztahy v rámci jednotlivých částí světové ekonomiky, kdežto pojem „světové ekonomické vztahy“ obsahuje globální pohled, hledisko světovosti.

Při analýze vlivu vědeckotechnické revoluce na strukturu světových ekonomických vztahů je nejprve nutno analyzovat její vliv na světovou dělbu práce jakožto základ funkční pyramidy světových ekonomických vztahů.

O „světové“ dělbě práce mluvíme ve smyslu obecných procesů, které jsou jí vlastní bez ohledu na její kapitalistickou či socialistickou formu. Přestože procesy dělby práce mají svou specifiku, danou formou výrobních vztahů, mají i obecné, společné rysy, vyplývající především z dynamiky výrobních sil.

Obecný rys světové dělby práce záleží v tom, že vyjadřuje zespolečnění práce, které napomáhá zvětšení výrobních sil společnosti. Tím, že specializace umožňuje získávat produkty ekonomičtěji, napomáhá světová dělba práce optimálnímu využití světových zdrojů.

Z hlediska faktorů ovlivňujících rozdílné podmínky výroby různého zboží jednotlivých zemí či regionů, jinými slovy, z hlediska faktorů ovlivňujících specializaci byly historicky první přírodně geografické faktory.

Ovšem postupně začaly nabývat stále většího významu faktory související s charakterem, se stupněm zralosti výrobních sil, a to jak ve smyslu akumulované výrobní zkušenosti a zručnosti pracovní síly, tak ve smyslu materializované výrobní zkušenosti, materializované především ve výrobních nástrojích.

V souvislosti s tím prodělává svůj historický vývoj přírodní stránka světové dělby práce, kdy spolu s využíváním nových druhů materiálů (umělé suroviny a umělé hmoty), nových druhů energie (štěpení atomu-uran) význam jedněch oblastí světové ekonomiky klesá, zatímco jiných roste.

Na tento vývoj měly vliv i výrobní vztahy, které se formovaly uvnitř jednotlivých článků světové ekonomiky a mezi nimi. Karel Marx napsal v *Kapitálu* zajímavou myšlenku: „...láce strojového výrobku a převrat v dopravních a komunikačních prostředcích jsou zbraněmi k dobývání cizích trhů. Strojová výroba tím, že ničí jejich řemeslnou výrobu, přeměňuje je násilně v místo, kde se vyrábí příslušná surovina. Tak byla například Východní Indie donucena vyrábět bavlnu, vlnu, konopí, jutu, indigo atd. pro Velkou Británii... Tak se vytváří nová mezinárodní dělba práce podle hlavních středisek strojové výroby a přeměňuje jednu část zeměkoule v oblast převážně zemědělské výroby pro druhou část jakožto oblast převážně průmyslové výroby.“⁴⁾

Vytváření světové dělby práce odpovídající rozmístění hlavních center světové výroby, o které mluví Marx, znamenalo dělbu práce *na meziodvětvovém základě*, kdy kapitalistická forma tohoto procesu, spjatá s mimoekonomickým násilím ve smyslu vytváření koloniálních říší, odsuzovala celé skupiny zemí do postavení dodavatelů surovin do několika průmyslových center světové ekonomiky.

Prohlubování propasti mezi průmyslovou úrovní těchto dvou skupin zemí napomáhala nejen logika rozvoje výrobních sil, kdy v zemích se zralejší ekonomickou strukturou ve smyslu její komplexnosti, která je druhou stránkou národní, regionální dělby práce, jsou vyšší tempa růstu, ale i kapitalistická forma těchto procesů.

Mezi světovou a regionální (národní) dělbou práce je jednota i rozdíl. Rozdíl záleží v tom, že světová dělba práce tvoří se svými mnoha póly vlastní organismus, který má relativně samostatný pohyb vzhledem k jednotlivým regionálním dělбám práce. Samostatný pohyb ve smyslu vnitřní dynamiky světové dělby práce jako celku, který vystupuje vůči jednotlivým regionálním

⁴⁾ K. Marx, *Kapitál* I, SNPL 1953, str. 480—481.

dělbám práce jako vnější faktor, relativně nezávislý na jednom ze svých pólů, na dané regionální dělbě práce.

Mezi světovou a regionální dělbou práce je organická jednota ve smyslu vzájemného ovlivňování jak v oblasti přírodní, tak v oblasti technologické.

Logika vývoje výrobních sil v jednotlivých regionech vyžaduje, že jednotlivé regiony, aby se mohly *úspěšně* (pro sebe výhodně) zapojit do světové dělby práce, musí dosáhnout určitého stupně dělby práce, určité komplexnosti ve vývoji svého regionu. Dělba práce, komplexnost uvnitř dané ekonomiky je z tohoto hlediska jednou z forem vyjádření stupně rozvoje výrobních sil.

Rozdíl i organická jednota regionální a světové dělby práce se názorně projevuje ve dvou základních stupních světové dělby práce — ve vytváření extenzivní formy světové dělby práce (meziodvětvové) a vytváření intenzivní formy světové dělby práce (vnitřněodvětvové neboli technologické).

Meziodvětvová a vnitřněodvětvová forma světové dělby práce se spolu vždy prolétaly současně s tím, jak se vydělovala nová odvětví. V tomto smyslu se tyto dvě formy dělby práce navzájem doplňovaly v reprodukčním procesu.

Do těchto procesů prolínání meziodvětvové a vnitřněodvětvové dělby práce vnáší vědeckotechnická revoluce dvě zásadní změny. Vnitřněodvětvová dělba práce v ní dostává svůj odpovídající základ,⁵⁾ podobně jako byla odpovídajícím základem meziodvětvové dělby práce průmyslová revoluce (zvláště v podobě takových typických procesů, jako bylo například napojování kolonií pro dodávky surovin pro průmysl metropole).

Vnitřněodvětvová dělba práce dostává ve vědeckotechnické revoluci svůj odpovídající základ nejen ve smyslu nahrazení celých odvětví přírodních surovin umělými, ale i v tom smyslu, že nyní náklady na výzkum dosahují takových částek, že není možno vyvíjet všechno. Přitom tato technologická forma dělby práce je neomezená. Nejvyšším stupněm (projevem) této intenzivní (technologické) světové dělby práce je světový obchod patenty.

Druhá základní změna, kterou do procesů prolínání meziodvětvové a vnitřněodvětvové dělby práce vnáší vědeckotechnická revoluce, záleží v tom, že spolu s rozvojem výroby umělých hmot, umělých surovin atd. si vnitřněodvětvová dělba práce podřizuje meziodvětvovou dělbu práce, což má své závažné důsledky jak pro strukturu světové dělby práce, tak pro regionální póly (články) světové dělby práce.

Z hlediska vývoje světových ekonomických vztahů existují dva stupně struktury světové dělby práce: světová dělba práce odpovídající období průmyslové revoluce a světová dělba práce odpovídající období vědeckotechnické revoluce.

V období historického vytváření extenzivní, meziodvětvové formy světové dělby práce se u hospodářsky nejvyvinutějších regionů dotvářela komplexnost daných regionálních ekonomik prostřednictvím napojování surovinových odvětví kolonií.

V období intenzivní, technologické, vnitřněodvětvové formy světové dělby práce, která svým vnitřním charakterem odpovídá nastupující a rozvíjející se vědeckotechnické revoluci, jde o takovou komplexnost regionální ekonomiky, kdy surovinová odvětví, napojovaná dříve meziodvětvovou formou světové dělby práce, byla v podstatě nahrazena technologickým členěním výroby daného regionu ve smyslu výroby umělých surovin.

⁵⁾ Přitom je nutno si uvědomit, že jde pouze o typické tendence, které nemusí v dané etapě svého rozvoje splňovat všechny náležitosti.

Vytváří se tak nová struktura světové dělby práce, která se přizpůsobuje technologickým centrům světové ekonomiky.⁶⁾

Změna struktury světové dělby práce vystupuje ve formě samostatného pohybu vůči jednotlivým specializovaným celkům. Projevuje se to v tom, jak nové místo přírodní (pokles jedněch a růst významu jiných oblastí) a společenské (technologické) stránky dělby práce (nyní existují mamutí měřítka výzkumu i produkce) staví nově problém specializace. Jinými slovy, dochází ke změnám místa a úlohy jednotlivých regionálních článků a pólů světové dělby práce.

Ty regionální celky, které mají dostatečný prostor pro realizaci vědeckotechnické revoluce, mají zvýhodněné místo ve světové dělbě práce.

Regionální celky s vyspělou regionální dělbou práce, které však nemají dostatečný vnitřní prostor pro realizování všech důsledků vědeckotechnické revoluce, se integrují ve směru vytváření hospodářské unie.⁷⁾

Regionální články zapojené do světové dělby práce především na základě meziodvětvové dělby práce (rozvojové země) ztrácejí profil své specializace, který byl nutný pro odpovídající strukturální stupeň světové meziodvětvové dělby práce. Z tohoto hlediska je specializace regionálních celků historickou kategorií, protože jednotlivým strukturálním stupňům světové dělby práce odpovídá požadavek *určitého způsobu* (specializace) zapojení regionálních celků.

Hlavní problém rozvojových zemí záleží tudíž v tom, že formují svoji specializaci, své zapojení do nové struktury světové dělby práce metodami typickými pro období průmyslové revoluce (industrializace), zatímco nová struktura světové dělby práce se formuje na základě vědeckotechnické revoluce.

⁶⁾ Nerovnoměrnost procesu rozvíjení vědeckotechnické revoluce vede v oblasti intenzivní formy světové dělby práce k tomu, že technologicky silnější účastník celkem úspěšně realizuje snahu vyvážet v rámci daného odvětví technologicky náročnější produkci, zatímco se snaží dovážet zboží (produkci) jednodušší technologie. Příkladem může být obchod USA se západní Evropou. Mnoho americké produkce, i když je někdy dražší, se prodává v zahraničí na základě technologických výhod, které jsou v ní obsaženy. Již před léty formuloval dánský ekonom Eri Hoffmeyer tezi, že Spojené státy dovážejí převážně tradiční zboží, zatímco jejich vývoz obsahuje stále více technologicky náročných produktů. Týká se to především strojů a dopravních prostředků, chemikálií, umělých vláken, výzkumného a nástrojářského zařízení a fotografického zboží.

Hoffmeyer uvádí (*Dollar Shortage and the Structure of U. S. Foreign Trade*, Copenhagen, Amsterdam 1958), že podle americké vývozní statistiky vzrostl podíl uvedených skupin v celkovém americkém vývozu z 12 % před I. světovou válkou na 24 % koncem dvacátých let a na 44 % v letech 1953—1954.

Konkurenční schopnost amerického zboží na základě technologických výhod se může zvláště projevit v důsledku základních změn ve zbožní struktuře světového kapitalistického obchodu, kdy podíl obchodu s výrobními prostředky (zařízení, minerální palivo, chemické zboží) vzrostl, zatímco význam obchodu s nejdůležitějšími předměty spotřeby (potraviny, textilní zboží) v poválečném období klesal.

⁷⁾ Rozvoj výrobních sil v podobě vědeckotechnické revoluce vedl k nahrazení meziodvětvové dělby práce vnitřněodvětvovou světovou dělbou práce, což znamená, že výdaje na výzkum nové technologie dosáhly obrovských rozměrů a že výstavba složitých a nákladných výrobních zařízení je efektivní teprve od určitého měřítka výroby, jinými slovy, že automatizace vedla k masovosti výroby, která opět vyžaduje masový odbyt, pokud možno nekomplikovaný celními, měnovými a jinými překážkami hospodářské politiky. Výsledkem působení všech těchto procesů je vytváření větších regionálních celků (procesy hospodářské integrace), které vytvářejí větší prostor pro vnitřněodvětvovou, intenzivní formu světové dělby práce. Integrační procesy znamenají, že některé póly světové dělby práce se mění v póly regionální dělby práce, která se opět ve formě nové kvality (masové výroby na technologickém, vnitřněodvětvovém základě) zařazuje do světové dělby práce.

Výše uvedené procesy změn ve struktuře světové dělby práce, které mění revolučním způsobem místo a úlohu celých oblastí ve světové ekonomice, vyvolávají řadu problémů celosvětového charakteru, které mají v podstatě stejného jmenovatele v tom, že vzniká *nový vztah* vyspělejších a méně vyspělých částí světové ekonomiky.

V důsledku těchto procesů se postižené regiony obtížněji prosazují v takovém zprostředkujícím článku světové dělby práce, jakým je světový obchod.

Konstatovali jsme, že světová dělba práce je základem funkční pyramidy světových ekonomických vztahů. Na základě světové dělby práce se rozvíjí obchodní a měnová stránka světových ekonomických vztahů.

Při analýze procesů světové dělby práce je nutno si uvědomit, že při procesech vytváření světové dělby práce existují jak bezprostřední, tak zprostředkované vlivy. K bezprostředním vlivům na procesy světové dělby práce patří například procesy spjaté s vytvořením Montánní unie, nebo různé formy výrobní kooperace socialistických států.

Ovšem světovou dělbu práce nelze chápat zjednodušeně jako proces, který má bezprostřední souvislost pouze v oblasti výroby. Při procesech vytváření světové dělby práce je nutno brát v úvahu tak důležitý zprostředkující článek, jakým je světový obchod.

Specializace výroby může být tudíž jak důsledkem bezprostředních, přímých zásahů ve sféře výroby, tak důsledkem nepřímých vlivů ze sféry oběhu. Objektívni úloha, funkce světového obchodu záleží z tohoto hlediska v usnadnění a zprostředkování co nejracionálnějšího využití přírodních zdrojů, stejně tak jako maximálně možného zvýšení produktivity práce. Jinými slovy skutečnost, že daný regionální celek nemůže vyrábět všechny věci stejně dobře nebo stejně levně, je základem světového obchodu.

Je-li však na jedné straně základem světového obchodu světová dělba práce, není na druhé straně světový obchod pouhým pasívním projevem těchto tendencí dělby práce, ale vnáší do nich samostatný korigující prvek.

Specifika světového obchodu záleží v tom, že prostřednictvím cenového a ostatního mechanismu determinuje místo a úlohu jednotlivých regionálních článků světového obchodu a v tomto smyslu vystupuje vůči nim jako vnější síla, jejíž pohyb se vytváří za zády těchto regionálních složek světového obchodu.

Relativně samostatná úloha světového obchodu se projevuje jak vůči regionálním složkám světového obchodu, tak vůči světové výrobě. V tomto ohledu je zajímavá souvislost mezi rychlejším růstem světového obchodu než světové výroby⁸⁾ a extenzivní a intenzivní formou světové dělby práce. Osamostatnění růstu světového obchodu nezávisle na růstu světové výroby dostalo svůj odpovídající základ s přechodem meziodvětvové k vnitřněodvětvové, technologické

⁸⁾ Je to vidět i ze srovnání růstu společenského produktu ve světovém měřítku s. růstem světového obchodu:

v % ročně	GDP		Vývoz		Dovoz	
	1950 1960	1960 1964	1950 1960	1960 1964	1950 1960	1960 1964
	5,3	4,9	7,5	9,9	7,6	8,0

světové dělby práce. Tato forma světové dělby práce má neomezené hranice a nesrovnatelně rychlejší tempa růstu než meziodvětvová dělba práce.

Rychlejší rozvoj světového obchodu ve srovnání s růstem světové výroby na jedné straně umožňuje, zprostředkovává kvalitativní, technologický progres světové výroby, na druhé straně je však tato technologická, intenzivní neomezená forma dělby práce možná pouze na základě již určité vyzrálé struktury světového obchodu.

Jde tudíž o problematiku *strukturálního* spojení světového obchodu se světovou výrobou, se světovou dělbou práce. Jde nejen o to, že rozvoj a prohloubení mezinárodní dělby práce neustále zvyšují závislost jednotlivých zemí na zahraničních trzích, ale i o to, že při růstu podílu exportní kvóty na hrubém národním produktu (což je jinou formou vyjádřením skutečnosti, že růst obratu světového obchodu předstihuje růst světové výroby) roste zejména podíl strojů, zařízení a chemikálií, prodávaných na světovém trhu.

Struktura světového obchodu má své obecné rysy, nezávisle na svých jednotlivých formách, kapitalistické a socialistické.

Rozdíly v produktivitě práce (spjaté s technologií, organizací práce atd.) jsou základem mezinárodního obchodu. Rozdíly v tempích růstu produktivity v různých zemích zesilují nebo zeslabují tento základ mezinárodního obchodu. Z tohoto hlediska je pro světovou ekonomiku typický rychlejší růst obchodu mezi vyspělými státy navzájem než růst jejich obchodu s třetími zeměmi.⁹⁾

Okolnost, že dělba práce mezi vyspělými kapitalistickými státy má stále více vnitřněodvětvový, technologický základ, zatímco dělba práce mezi rozvojovými zeměmi a vyspělými kapitalistickými státy má základ meziodvětvový, vede ke skutečnosti, že vzájemný obchod vyspělých kapitalistických států mezi sebou roste stále rychleji, mimo jiné také proto, že jsou v důsledku rozvoje výroby umělých surovin stále méně závislé na surovinách přírodních. Technologická forma dělby práce podmiňuje i obchod technickými novinkami, patenty atd.

Světový obchod jako prostředek a nástroj produktivnějšího využití hospodářského potenciálu národů má svoji výrobní (světová dělba práce) a měnovou stránku.

Světový obchod jako prostředek a nástroj produktivnějšího využití hospodářského potenciálu národů má svoji výrobní (světová dělba práce) a měnovou stránku.

⁹⁾ Je to vidět i na vývoji podílu vnitrooblastního obchodu na dovozu a vývozu dané oblasti: U rozvojových zemí činil v roce 1938 25,5 % dovozu a v roce 1965 poklesl na pouhých 20,5 % dovozu. Údaje pro vývoz pro stejnou oblast mají tutéž tendenci; v roce 1938 tvořily 22,0 % a v roce 1965 20,5 %.

Opačnou tendenci potvrzují údaje za oblast vyspělých kapitalistických států. Podíl jejich vnitrooblastního obchodu na dovozu činil v roce 1938 63,5 % a v roce 1965 vzrostl na 77,0 %. U vývozu vyspělých kapitalistických států činil podíl jejich vnitrooblastního obchodu 68,5 % v roce 1938 a 76,0 % v roce 1965. (*Monthly Bulletin of Statistics*, 1960/6, 1966/6.)

V létech 1950—1965 činily roční přírůstky obchodu ve světovém měřítku 7,7 %, ve vzájemném obchodě rozvojových zemí 1,9 %, zatímco ve vzájemném obchodě vyspělých kapitalistických států činily roční přírůstky 9,4 %. (*Monthly Bulletin of Statistics*, 1960/6, 1966/6.)

¹⁰⁾ Světové peníze mají v podstatě tytéž funkce jako v rámci každého národního hospodářství. Zlato ve funkci světových peněz plní funkci všeobecného platebního prostředku, všeobecného nákupního prostředku a v určitých případech vystupuje jako

Z hlediska vztahu obchodní a měnové stránky světových ekonomických vztahů se tato problematika vývoje světového měnového systému jeví z toho aspektu, nakolik je tento systém schopný plnit svoji základní funkci — umožňovat a usnadňovat světový obchod.

Funkce mezinárodních rezerv záleží v tom, že měnové autority jednotlivých zemí se nemusí snažit udržet přesně vybilancovaný vztah mezi zahraničními příjmy a zahraničními výdaji jak z hlediska světové bilance, tak z hlediska bilance regionální. Jinými slovy je tento problém nazýván problematikou světové i regionální likvidity. V podmínkách dobře fungujících mezinárodních rezerv mohou být řešeny velké rozdíly mezi příjmy a zahraničními výdaji bez záporných důsledků pro hospodářský růst. Z tohoto hlediska fungují mezinárodní rezervy jako určitý nárazník. Jestliže tento ekonomický nárazník chybí (jak je to vidět v případech rozvojových zemí), dochází k bezprostřednímu vlivu zahraničních operací na vnitřní hospodářský vývoj.

Je-li funkcí rezerv usnadňovat změny hospodářského rámce a zásobovat určitými prostředky dynamiku národní i světové ekonomiky, lze jinými slovy charakterizovat mezinárodní rezervy jako organickou součást dynamické regionální i světové ekonomiky.

Mezinárodní rezervy jsou organickou součástí dynamické regionální i světové ekonomiky ve dvojím smyslu: jednak jako součást, článek, jehož stav ovlivňuje celkový vývoj, jednak jako produkt tohoto vývoje, kdy vytvoření těchto rezerv je současně závislé na hladkém či disproporcionálním vývoji regionální a světové ekonomiky.

Vyplyvá již z vlastní logiky věci, že v podmínkách, kdy dochází k poměrně hladkému dynamickému vývoji světové ekonomiky (dynamický vývoj regionální ekonomiky je zde chápán jako organická součást dynamického vývoje ekonomiky světové), kdy tento vývoj je dobře koordinován, je potřeba využívat mezinárodních rezerv mnohem menší, nežli když tento vývoj je nejistý a neproporcionální.

Skutečnost, že čím harmoničtější je dynamický vývoj světové ekonomiky, tím méně je třeba využívat funkce mezinárodních rezerv, potvrzuje toto historické srovnání; v roce 1913 se mezinárodní rezervy rovnaly 21 % dovozu (ročně), avšak obavy, jsou-li tyto rezervy dostačující, byly menší než například v roce 1967, kdy mezinárodní rezervy dosahovaly přibližně 40 % světového dovozu.¹¹⁾

Dialektika tohoto vývoje však záleží v tom, že v podmínkách, kdy je potřeba využívat mezinárodních rezerv ve velkém měřítku, jsou rezervy z hlediska své ekonomické funkce oslabeny.

Příčiny rostoucí potřeby využívat mezinárodních rezerv ve stále větším měřítku, stejně tak jako příčiny oslabení ekonomické funkce těchto rezerv jsou jak na straně specifického pohybu světové ekonomiky, tak na straně vztahu světového a regionálního. Příčiny vyplývající ze specifického pohybu světové ekonomiky souvisí s dlouhodobými strukturálními změnami světové ekonomiky, které mají svůj základ ve vystřídání extenzivní formy světové dělby práce intenzivní formou světové dělby práce, což se projevuje v rychlejším růstu světového obchodu než světové výroby. Tyto procesy objektivně zvyšují potřebu

---

absolutní materialisace společenského bohatství. Ve funkci všeobecného platebního prostředku je zlato využíváno k vyrovnávání platebních bilancí mezi zeměmi.

¹¹⁾ *International Financial Statistics*, July 1967.

růstu světových rezerv a vyvolávají napětí v oblasti světové likvidity.

Příčiny rostoucí potřeby využívat mezinárodní rezervy ve stále větším měřítku, které vyplývají ze vztahu světového a regionálního, souvisí se změnami v modelu světových plateb. Model světových plateb je ovlivňován v oblasti rovnováhy mezinárodních platů dlouhodobými a krátkodobými faktory, spjatými jak se změnami v platebních bilancích, tak s vlivem světových poněžních trhů.¹²⁾

Tlak na rostoucí využívání mezinárodních rezerv v důsledku rozvoje intenzivní formy světové dělby práce, která má za následek rychlejší růst světového obchodu než světové výroby, je tudíž násoben nerovnováhou v modelu světových plateb a nestabilitou (nebo přesněji ohrožením umělé stability v rámci Mezinárodního měnového fondu) měnových kursů.

V podmínkách stability světových plateb, stejně tak jako v podmínkách stabilních měnových kursů by se tlak na využívání mezinárodních rezerv v důsledku rychlejšího růstu světového obchodu než světové výroby neprojevoval tak výrazně.

Vidíme, že vliv vědeckotechnické revoluce na změny ve struktuře světových ekonomických vztahů je značný. Jednou věťou by se dal vyjádřit tak, že změny v oblasti světové dělby práce (jakožto důsledek vědeckotechnické revoluce) násobí tendenci rychlejšího růstu světového obchodu ve srovnání s růstem světové výroby, což prohlubuje potíže v měnové oblasti (zostřeje problém likvidity).

Všimněme si ještě důsledků vědeckotechnické revoluce pro vztah světových a regionálních ekonomických vztahů. Jestliže do jistého stupně formování světové ekonomiky převládal v jejím pohybu prvek regionální, nastupuje od jistého stupně vývoje světového hospodářství jako převládající prvek všesvětovost procesů.

Tato etapa souvisí se změnou místa a úlohy jednotlivých regionálních komponentů ve světových ekonomických vztazích. Jestliže použijeme výstižného *Marxova* přirovnání z *Bídy filosofie*, stávají se nyní regionální komponenty světových ekonomických vztahů „autory a herci svého vlastního dramatu“, kdy na jedné straně regionální ekonomické vztahy ovlivňují světové ekonomické vztahy a na druhé straně jsou těmito světovými ekonomickými vztahy ovlivňovány.

Z hlediska tohoto vztahu světových a regionálních ekonomických vztahů má vědeckotechnická revoluce protikladný vliv. Na jedné straně zesiluje procesy relativně samostatného pohybu světových ekonomických vztahů změnami, které vyvolává v oblasti světové dělby práce či ve světovém obchodě, na druhé straně zesiluje a podporuje procesy, vedoucí k propojování závislostí celosvětových procesů na procesech regionálních. Například v měnové oblasti soudobé světové ekonomiky existuje v důsledku pádu zlatého standardu ve třicátých letech organické sepětí celosvětových a regionálních procesů, jak je to vidět na příkladě zlatě devizového standardu v podobě *dolarově* devizového standardu. Vědeckotechnická revoluce tím, že podporuje procesy komplikující funkci rezerv v měnové oblasti světových ekonomických vztahů (tím, že napomáhá rychlejšímu růstu světového obchodu než světové

¹²⁾ Posledním příkladem byla devalvace libry, stejně tak jako neustálé diskuse o „ceně zlata“ (devalvací dolaru), vyvolávané dlouhodobou pasivitou platební bilance USA provázenou odlivem amerického zlata.

výroby, včetně výroby zlata), zesiluje organické propojení funkce světových peněz (zlata) a funkce regionálních měn (například v podobě dolaru).

V důsledku stále složitějšího pohybu světové ekonomiky, který byl závažně ovlivněn vědeckotechnickou revolucí, vyvstává nově prostor pro zahraničně politicko-ekonomickou činnost regionů.

Hospodářská politika regionu má dvě hranice. Vnitřní, danou koncem konců v podstatě možnostmi, které poskytuje daný regionální ekonomický organismus pro realizaci vědeckotechnické revoluce, a vnější, ve smyslu možností manévrování v institucionálním rámci světové ekonomiky.

Institucionální rámec světové ekonomiky, i když je ve své činnosti modifikován a pokriven kapitalistickou formou, musí plnit svou objektivní úlohu, jako je tomu například v případě Mezinárodního měnového fondu. A tato nezbytná objektivní role těchto mezinárodních ekonomických organizací, která stále roste, dává regionálním celkům jistý manévrovací prostor.

Přitom dochází k organičtějšímu propojení zahraničně ekonomické a zahraničně politické činnosti regionů v tom smyslu, že například zlato se stalo politickým argumentem Francie v jejím dialogu s USA, stejně tak jako Spojené státy naopak prohlásily výměnu dolaru ze zahraničí za americké zlato za politicky nepřátelskou činnost.

Celkově lze říci, že vliv vědeckotechnické revoluce na procesy světové ekonomiky i světové politiky je velmi mnohostranný, bezprostřední i zprostředkovaný, přičemž se projevují jak určité obecné rysy těchto procesů, tak specifika vyplývající z jejich kapitalistické či socialistické formy.

VLIV EKONOMICKÝCH REFORM NA ZAHRANIČNÍ HOSPODÁŘSKÉ VZTAHY SOCIALISTICKÝCH ZEMÍ

Radoslav Selucký

I.

Ekonomické reformy, které se v posledních letech uskutečňují téměř ve všech evropských socialistických zemích, mají při všech konkrétních rozdílných zásadách, z nichž vycházejí, jedno společné: více či méně rychlý a intenzivní odchod od nezbožního, centralistického modelu fungování socialistické ekonomiky. I když v některých zemích nebyly formulovány cílové podoby referem, jejich obecná tendence je shodná: posilování ekonomických nástrojů řízení a potlačování či oslabování administrativních metod, posilování významu zbožně peněžních vztahů a působení zákona hodnoty s jeho mechanismem nabídky a poptávky, posílení samostatnosti podniků jakožto základních jednotek ekonomické aktivity a vytváření většího prostoru pro jejich podnikání a obchodování, uplatňování poznatků vědeckého řízení v celé sféře společenské ekonomiky a snaha po prosazení intenzivních faktorů hospodářského růstu na úkor faktorů extenzivních.

Ekonomické reformy v evropských socialistických zemích jsou výsledkem racionální reakce lidí na nedostatky, jež jsou imanentní nezbožnímu modelu fungování socialistické ekonomiky. Nezbožní model socialistické ekonomiky postrádal samočinně fungující mechanismus, jehož prostřednictvím by do-